

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXI, СВ. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2015

ISSN 0350-185x, LXXI, св. 3–4 (2015)

UDK: 811.163.41' 367.332.7

COBISS.SR-ID 218549516

DOI: 10.2298/JFI1504187M

Примљено: 1. јуна 2015.

Прихваћено: 10. јуна 2015.

Оригинални научни рад

ЈАСМИНА Д. МОСКОВЉЕВИЋ ПОПОВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за општу лингвистику

ОДНОСИ КОРЕФЕРЕНТНОСТИ У СЛОЖЕНОЈ РЕЧЕНИЦИ СА ДОПУНСКОМ КЛАУЗОМ**

У раду су анализирани односи кореферентности (*контроле*) који се успостављају између једног од аргумената управног предиката и неексплицитаног субјекта допунске конструкције унутар сложене реченице са комплементизатором „*да*“. У савременом српском језику могући су и јављају се различити типови контроле: облигаторна, опциона и подељена контрола. Идентификоване су различите глаголске поткласе чији се чланови могу реализовати као управни предикати у сложеним реченицама са допунском клаузом и описани су односи кореферентности који се у њима успостављају. Показано је да у српском језику, уз тип управног глагола, и тип ситуације која се исказује допунском конструкцијом, као и однос између ситуација/догађаја исказаних управном и допунском клаузом значајно утичу на избор контролора неексплицитаног субјекта допунске конструкције.

Кључне речи: допунска клауза, неексплицитан субјекат, кореферентност; субјекатска, објекатска контрола; облигаторна, опциона, подељена контрола.

Једна од особености сложених реченица са допунском клаузом уведеном комплементизатором „*да*“ јесте и успостављање специфичних односа кореферентности између једног од аргумената управног предиката и субјекта допунске конструкције. О успостављању релације *кореферентности* (одн. *контроле*) могуће је говорити када

* jasmina.moskovljevic@fil.bg.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру пројекта „*Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка исцртавања*“ (178004), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

год постоји референцијална зависност између имплицитног (нултог) субјекта допунске конструкције и субјекта, објекта или логичког субјекта управног предиката, односно у свим оним случајевима у којима су њихови денотати идентични.¹ У оквиру савремене лингвистичке теорије понуђене су различите анализе и објашњења ове појаве – од оних која контролу посматрају као искључиво семантички, до оних која је сагледавају првенствено као синтаксички, односно као лексички феномен.² Међутим, без обзира на теоријски приступ који заступају, синтаксичари су сагласни у томе да је успостављање специфичног односа кореферентности везано за поткласу глагола којој одређени предикат припада. Док је уз неке од глагола успостављање односа кореферентности између једног од аргумената управног предиката и неексплицираног субјекта допунске конструкције облигаторно (1–2), уз друге је могуће, али не и обавезно, односно могуће је да субјекат допунске конструкције буде интерпретиран било као идентичан субјекту управне клаузе, било као различит од њега (уп. 3а, 4а са 3б, 4б). У првом случају говори се о *облигаторној*, а у другом о *ојцијој конјроли*.

- (1) а) *Ана_i је намеравала да е_i оде на одмор.*
 б) **Ана_i је намеравала да е_j одеш на одмор.*
- (2) а) *Дошло јој_i да е_i њлаче.*
 б) **Дошло јој_i да е_j њлачеш.*
 в) *Мрзи га_i да е_i учи.*
 г) **Мрзи га_i да е_j учиш.*
- (3) а) *Ана_i жели да е_i дође.*
 б) *Ана_i жели да е_j/он/Марко дође.*
- (4) а) *Ана_i је рекла да е_i долази на време.*
 б) *Ана_i је рекла да е_j/он/Марко долази на време.*

Уз неке глаголе могуће је да се однос кореферентности успостави између оба аргумента (и субјекатског и објекатског) управног глагола и субјекта допунске конструкције – у оваквим случајевима

¹ Како се у овом раду разматрају само односи кореферентности у сложеној реченици, неће бити анализирани конструкције попут *Долазећи/дошавши на њо-сао видео је Марију* и *Пришла му је сва срећна*, о којима се такође може говорити као о конструкцијама у којима се јавља одређени облик контроле. За више о овоме в. GRIMSHAW (1991), JONES (1991), WILLIAMS (1995). О кореференцијалном пућивању у границама просте реченице у српском језику в. ПИПЕР (2007).

² О различитим теоријским приступима проблему контроле в. KIRBY, S., DAVIES, W. D., & DUBINSKY, S. (2010а,б).

говори се о *подељеној контроли* (уп. 5а и 5б са 5в), као што је могуће и да успостављање релације контроле изостане, тј. да субјекат допунске клаузе буде експлицитно наведен (5г):

- (5) а) *Ана_i је јавила Марку_j да е_i креће на време.*
 б) *Ана_i је јавила Марку_j да е_j креће на време.*
 в) *Ана_i је јавила Марку_j да е_{i&j} крећу на време.*
 г) *Ана је јавила Марку да Марија креће на време.*

Као и у другим испитиваним језицима, и у савременом српском језику разликују се две основне групе предиката – предикати код којих се однос кореферентности успоставља између субјекта управног глагола и неексплицираног субјекта допунске конструкције (глаголи *субјекатске контроле*) и предикати код којих су идентични денотати објекта управне клаузе и неексплицираног субјекта допунске конструкције (глаголи *објекатске контроле*).³ Уз то, у српском језику се у функцији контролора могу јавити и логички субјекат у дативу и акузативу (в. 2а–г).

Сви искази у којима се успоставља релација кореферентности поседују одређена семантичка својства: 1) у сваком од њих тип ситуације која се изриче допунском конструкцијом мора бити такав да се на њу може утицати, односно да се може контролисати (уп. 6а и 6б) и 2) функцију контролора може вршити само онај аргумент управног предиката који је по својим интринзичним својствима у стању било да иницира, било да буде „квалификовани“ партиципант у ситуацији која се изриче допунском конструкцијом (уп. 7а и 7б).⁴

- (6) а) *Марко је наћерао Ану_i да се е_i склони у заветрину.*
 б) * *Марко је наћерао Ану_i да е_i буде висока.*
- (7) а) *Већар је наћерао Ану_i да се е_i склони у заветрину.*
 б) * *Већар је наћерао сћену_i да се е_i склони у заветрину.*

Када је о савременом српском језику реч, јасно се издвајају два основна типа сложених реченица са комплементизатором „да“ и сентенцијалнотранзитивним глаголом у управној клаузи.⁵ Првом

³ За детаљно разматрање проблема контроле у савременој лингвистичкој теорији в. DAVIES & DUBINSKY (*ibid.*).

⁴ Донка Фаркаш говори о партиципанту који може да „преузме одговорност“, односно о партиципанту који би био облигаторни носилац обележја [+одговоран]. D. FARKAS (1988).

⁵ Ову поделу прва је предложила и о њој писала Милка Ивић (1970). Касније су је прихватиле и из различитих теоријских перспектива разматрале и интерпретирале, између осталих, Д. Зеџ (1987), Љ. Проговац (1993), И. Мишкељин (2012).

типу (тип I) припадају реченице у којима се допунска клауза уводи *индикативним да_I-комплементизатором* и у којима је употреба времена у допунској клаузи слободна:

- (8) а) *Ана је помислила да је заkasнила.*
 б) *Ана је помислила да касни.*
 в) *Ана је помислила да ће заkasниити.*

У овом типу реченица (тип I) облигаторна контрола је ретка и среће се само у посебним ситуацијама (в. даље), док успостављање различитих (опционих) односа кореферентности варира у зависности од комуникативног контекста – кореферент неексплицираног субјекта допунске финитне реченице може да буде и субјекат (9а) и индиректни објекат (9б) управног предиката, могуће је и успостављање заједничке, односно подељене контроле (9в),⁶ као што је могуће и да се релација контроле уопште не успостави (9г):

- (9) а) *Ана_i је поручила Марку_j да е_i не њуџује.*
 б) *Ана_i је поручила Марку_j да е_j не њуџује.*
 в) *Ана_i је поручила Марку_j да е_{i&j} не њуџују.*
 г) *Ана је поручила Марку да Иван не њуџује.*

Једна од особености овог типа реченица јесте да се у функцији субјекта допунске реченице може појавити и одговарајућа (ненаглашена) лична заменица:

- (10) а) *Ана_i је поручила Марку_j да она_i не њуџује.*
 б) *Ана_i је поручила Марку_j да он_j не њуџује.*
 в) *Ана_i је поручила Марку_j да они_{i&j} не њуџују.*

Да се и у овом типу реченица ипак, у одређеним контекстима, може појавити облигаторна контрола, илуструју следећи примери:

- (11) а) *Ана_i је написала Марку_j да се е_i ошишала.*
 б) * *Ана_i је написала Марку_j да се е_j ошишао.*

Као контролор неексплицираног субјекта допунске клаузе може се прихватити само NP_{Ana}, док би успостављање односа кореферентности између NP_{Marko} и неексплицираног субјекта довело до одбацивања исказа као неприхватљивог. Постојање оваквих примера недвосмислено показује да, уз тип предиката који се јавља у управној клаузи, значајну улогу у успостављању релација кореферентности имају и тип ситуације која се исказује допунском конструкцијом,

⁶ У реченицама у којима се јавља заједничка/подељена контрола предикат допунске клаузе увек је у облику плурала.

као и однос између ситуација/догађаја исказаних управном и допунском клаузом.

Класа глагола који се могу појавити као управни глаголи у типу I реченица изразито је бројна и хетерогена по значењу. Она обухвата како многобројне комуникативне глаголе, тако и глаголе који означавају различите когнитивне процесе:

- (12) а) *довикнутии, говориџи, факсирати, јавиџи, казати, ламенџираџи, наџисати, џисати, џоџврдиџи, џричаџи, џромрмљаџи, џорицаџи, џредлоџиџи, реџи, саоџиџиџиџи, шаџнуџи, џтелеграфисати, џелефонирати, џврдиџи, викаџи, жалиџи се....*
- б) *мислиџи, доказати, вероваџи, објасниџи, осећаџи, сумњаџи, слуџиџи, наслуџиџи, смаџрати, бојаџи се, бринуџи се, џамџиџи, сеџиџи се, забораџиџи, знаџи, замислаџи, џреџиосџаџиџи, закључиџи...*

У други тип реченица (тип II) сврставају се оне у којима се допунска клауза, односно клаузоид уводи модалним *да*₂-комџлементџизаџиџором и у којима је употреба времена у допунском клаузоиду ограничена на употребу конструкције *да* + презент („немобилни презент“)⁷:

- (13) а) *Иван је саџеџовао Ани да реџи џаџ џроблем.*
 б) * *Иван је саџеџовао Ани да је реџила џаџ џроблем.*
 в) * *Иван је саџеџовао Ани да ће реџиџи џаџ џроблем.*

Уз велики број глагола који се јављају у овом типу реченица (слично као и уз модалне и аспектуалне глаголе) конструкција *да* + презент комутабилна је са инфинитивом. Субјекат управног глагола је у свим реченицама са инфинитивом уједно и облигаторни контролор радње коју инфинитив исказује:

- (14) а) *Марко, намерава да е, оџиџуџује.*
 б) *Марко, намерава е, оџиџуџоваџи.*

У реченицама у којима се глаголи допуњавају инфинитивом врло често, а у савременом језику готово увек, долази до антиципативног распоређивања енкликата везаних за инфинитив, тј. до њиховог померања из допунске у управну клаузу:

- (15) а) *Марко жели џоказати џријаџељима своју нову кућу.*
 б) *Марко им је жели џоказати.*
 в) * *Марко жели им је џоказати.*⁸

⁷ За више о немобилном презенту, његовој употреби из поједине групе глагола и комутабилности са инфинитивом в. Ивић (*ibid*, 1972).

⁸ О ретким изузецима Поповић (1997: 345) каже да се: „...понекад сретне распоређивање уз инфинитив, и то више код старијих него код новијих писаца, а

Насупрот томе, пењање клитика се ретко, готово никад, не јавља уз конструкцију *да* + презент:

- (16) а) *Марко жели да покаже пријатељима своју нову кућу.*
 б) *Марко жели да им је покаже.*
 в) * *Марко им је жели да покаже.*⁹

У реченицама са више енклитика које се распоређују антиципативно није могуће извршити померање само једне од њих:

- (17) а) * *Марко им жели да је покаже.*
 б) * *Марко је жели да им покаже.*
 в) * *Марко им жели је показати.*
 г) * *Марко је жели им показати.*

У савременом српском језику могуће је у оквиру реченичног типа II издвојити четрнаест различитих група глагола уз које се успостављају и различити обрасци контроле.

1. Облигаторна субјекатска контрола јавља се уз следеће дво-валентне глаголе:¹⁰

- (18) а) *Марко_ц је намеравао да е_ц кући њоклон браћу.*
 б) * *Марко је намеравао да Ана кући њоклон браћу.*
- (19) *благоизволећи, досијећи, дрзнући се, извешћући се, канићи се, двоумићи се, колебаћи се*¹¹, *мислићи (= намераваћи, или = двоумићи се), нагнаћи се,*

код новијих опет већином код хрватских. “Из примера које аутор наводи види се да је у већини случајева (преко 70%) реч о интранзитивним глаголима са лексичким *се* (*оћимаћи се, њодаћи се, домоћи се, заћрчаћи се* и сл.) уз које се, вероватно, речца *се* осећа као саставни део глагола. За другу групу примера у којој се енклитике распоређују уз инфинитив Поповић (*ibid.*) каже да се „инфинитив, заједно са речима које га допуњавају или одређују, очигледно осећа као посебни део реченице, те се енклитика редовно распоређује уз њега“.

⁹ О распоређивању енклитика везаних за конструкцију *да* + презент, в. Поповић (*ibid.*: 347–348) и тамо наведену литературу. Аутор констатује да: „Енклитике које су везане за конструкцију *да* + презент обично остају у њој, стојећи у постсиндетском положају. ... Ипак, у реченицама са појединим непотпуним глаголима (*мораћи, моћи, хћећи, њочећи* итд.) среће се понекад и антиципативни распоред.“ Између осталих, наведени су и следећи примери са глаголом *хћећи*: *Браће, браће, све ми хоће да оћму* (Петар Кочић) – *Хијела га је и да њомилује* (Хасан Кикић) – *Али га Милован није хћео да њослуша* (Вукашин Мићуновић).

¹⁰ За једну сасвим другачију, првенствено семантичку поткатегоризацију дво-валентних глагола субјекатске контроле у српском, засновану на пресупозицијама и импликацијама посматраним у односу на аспект вршења, односно извршености глаголске радње, в. ВАТИЋ (1979). В. и МОСКОВЉЕВИЋ (1992).

¹¹ Уз глаголе *двоумићи се* и *колебаћи се* обавезна је употреба комплементизатора „*да ли*“.

намеравајћи, најћерајћи се, одлучијћи се, одважијћи се, охрабријћи се, оклевајћи, осмелијћи се, ћприсиљавајћи се, решијћи се, смерајћи, удосићојијћи се, умејћи, усудијћи се, уздржајћи се, уздржавајћи се, знајћи (=умејћи)...

У свим реченицама типа II у којима се јавља облигаторна контрола није могућа употреба прономиналних речи на позицији субјекта допунске клаузе, осим у случајевима када су оне посебно наглашене:

- (20) а) *Ана_i је намеравала да е_i кујћи ћоклон брајћу.*
 б) **Ана_i је намеравала да она_j кујћи ћоклон брајћу.*
 в) *Ана_i је намеравала да (баи) она_j кујћи ћоклон брајћу.*

2. Опциони контролори неексплицитаног субјекта допунске да + презент конструкције субјекти су следећих глагола:

- (21) а) *Ана_i чезне да е_i доће.*
 б) *Ана чезне да Иван доће.*
- (22) *чезнујћи, избећи, избегавајћи, мрзејћи, мучијћи се, настћојајћи, научијћи, наумијћи, навалијћи, навићи (се), заклејћи се, обећајћи¹², одабрајћи, одбијћи, одућирајћи се, одвикнујћи се, ћланирајћи, ћокушајћи, ћоћрудиијћи се, ћпрезајћи, ћприсијајћи, ћробајћи, решијћи, снебивајћи се, сћремајћи се, сћпарајћи се, сћидејћи се, шћежијћи, шћрудиијћи се, уживајћи, ујћејћи (се), усћејћи, усћезајћи се, усћручавајћи се, веселијћи се, волејћи, залагајћи се, заокујћијћи, зайејћи, заслужијћи, зазирајћи, жудејћи...*

3. Логички субјекат у дативу облигаторни је контролор у примеру (23), док је у примеру (24), као и уз све глаголе наведене у (25) логички субјекат у дативу само опциони контролор неексплицитаног субјекта допунске конструкције:

- (23) а) *Дошло му_i да е_i ћлаче.*
 б) ** Дошло му да Ана ћлаче.*
- (24) а) *Дојало ми_i се да е_i возим.*
 б) *Дојало ми се да Ана вози.*
- (25) *додијајћи, доћи, дојладајћи се, досадијћи, милијћи се, ћасијћи на ћамејћи, свићајћи се...*

4. Логички субјекат у акузативу облигаторни је контролор у реченицама са глаголом *мрзејћи* (26), док је уз све друге наведене глаголе (27–29) контрола опциона:

- (26) а) *Мрзи га_i да е_i учи.*
 б) ** Мрзи га да Бошко учи.*

¹² Уз глаголе *заклејћи се* и *обећајћи* могућа је и употреба футура у допунској клаузи.

- (27) а) *Деку_i је веселило да е_i гледа како му унука рас_iе.*
 б) *Деку је веселило да унука $\bar{\text{п}}\text{роведе чии_{ав} в викенд са њим.$*
- (28) а) *Забав_{ља га} да е_i сад мало кречи.*
 б) *Забав_{ља га} да она сад мало кречи.*
- (29) *г_{њави}и_и, $\bar{\text{п}}$ лаши_ии, радова_ии, увесе_{љава}и_и, весели_ии, засме_{јава}и_и...*

5. И субјекти глагола кретања, као и неких глагола промене позиције у простору, чија је допуна експликативног типа, могу да буду контролори (облигаторни или опциони, у зависности од типа ситуације која се исказује допунском конструкцијом) неексплицираног субјекта допунске конструкције *да* + презент:¹³

- (30) а) *Ана_i је $\bar{\text{п}}$ ошла да е_i ку_и новине.*
 б) * *Ана је $\bar{\text{п}}$ ошла да Марко ку_и новине.*
- (31) а) *Ана_i је о $\bar{\text{п}}$ ишла да е_i $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.*
 б) *Ана_i је о $\bar{\text{п}}$ ишла да јо_j Иван $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.*
- (32) *до_{ћи}, долази_ии, до $\bar{\text{п}}$ рча_ии, хода_ии, и_{ћи}, ис $\bar{\text{п}}$ рча_ии, иза_{ћи}, крену_ии, ле_{ћи}, од_{јури}и_и, одлази_ии, одле_ие_ии, ос_та_ии, о $\bar{\text{п}}$ и_{ћи}, о $\bar{\text{п}}$ рча_ии, $\bar{\text{п}}$ о_{ћи}, $\bar{\text{п}}$ ри_{ћи}, $\bar{\text{п}}$ о_{хи}и_и, $\bar{\text{п}}$ о_ие_ии се, $\bar{\text{п}}$ о $\bar{\text{п}}$ рча_ии, $\bar{\text{п}}$ о_{жури}и_и, $\bar{\text{п}}$ рибли_{жи}и_и се, $\bar{\text{п}}$ ри_{ћи}, сес_ии, си_{ћи}, ско_{чи}и_и, $\bar{\text{п}}$ рча_ии, $\bar{\text{п}}$ рк_{ну}и_и, у $\bar{\text{п}}$ у_ии_ии се, за_{ћи}, зас_та_ии, за_ус_та_{ви}и се...*

Примери као (31) изузетно су теоријски занимљиви, мада се у литератури обично не спомињу. Иако субјекат глагола кретања (*Ана*) није контролор субјекта допунског клаузоида, овакве реченице су граматичне само уколико су кореферентни субјекат глагола кретања и индиректни објекат (који је изгледа увек носилац семантичке улоге реципијента или бенифицијента) допунске конструкције:

- (33) а) *Ана_i је о $\bar{\text{п}}$ ишла да јо_j Иван $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.*
 б) * *Ана је о $\bar{\text{п}}$ ишла да му Иван $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.*

Уз то, присуство индиректног објекта у синтаксичкој структури реченице је облигаторно:

- (34) а) *Ана_i је о $\bar{\text{п}}$ ишла да јо_j Иван $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.*
 б) * *Ана је о $\bar{\text{п}}$ ишла да Иван $\bar{\text{п}}$ о_{пра}ви кола.¹⁴*

¹³ Допунама се сматрају само оне конструкције финалног значења које до_уњавају глагол кретања, тј. одговарају на питања *где* или *куда*, као у примеру: *Где/Куда је о $\bar{\text{п}}$ ишла?* – *Да бере $\bar{\text{п}}$ реш_{ње}/*да би брала $\bar{\text{п}}$ реш_{ње}, а не на питања *заш_{то}/с којом намером*. Уп. СТАНОЉЧИЋ & ПОПОВИЋ (2010); MELVINGER (1986).*

¹⁴ У сложеним реченицама у којима субординирана клауза има функцију одредбе, а не допуне, ово ограничење не важи: *Ана је о $\bar{\text{п}}$ ишла да би Иван могао на миру да заврши за_{йоч}е_ио*. Исто важи и за примере са транзитивним глаголима кретања наведеним у тачки 14.

Отуда би и овакве реченице требало анализирати као реченице у којима се успоставља један посебан, у досадашњој лингвистичкој теорији недовољно уочен и разјашњен облик облигаторне контроле.

6. Субјекатска контрола јавља се и у неким реченицама са тровалентним глаголима који уз сентенцијалну, добијају и допуну у облику NP_{dat}:

(35) а) *Марко_i се обавезао Бошку да е_i дође и њомогне му.*

б) * *Марко_i се обавезао Бошку_j да е_j дође и њомогне му.*

(36) *обећа_ити, обавеза_ити се, њре_иши_ити, закле_ити се...*

Специфичност ове глаголске групе у српском, као и у неким другим језицима, јесте да се уз њих у допунским конструкцијама уз немобилни презент може јавити, или је чак и чешћи, футур:¹⁵

(37) а) *Марко_i је обећао Ани да ће је е_i њозва_ити.*

б) *Иван_i је њре_ишио Ани да ће јој се е_i освети_ити.*

в) *Бошко_i се заклео Ани да ће јој е_i њомоћи.*

Уз ову групу глагола, у зависности од типа ситуације који се исказује допунском конструкцијом могућа је и објекатска (38а), као и заједничка (подељена) контрола (38б),¹⁶ а могуће је и да контрола изостане (38в):

(38) а) *Ошац_i је обећао Ани_j да ће ове године е_j ићи на екскурзију.*

б) *Она_i му_j је њре_ишила да ће се е_{i&j} развес_ити.*

в) *Влада је обећала грађанима да с_ируја неће њоску_еи_ити до август_а.*

7. У реченицама са тровалентним глаголима¹⁷ *нуди_ити, њонуди_ити* и *њредложи_ити* контролори имплицитног субјекта конструкције

¹⁵ В. BRESNAN (1982).

¹⁶ Заједничка (подељена) контрола није могућа у реченицама у којима се допуна реализује у облику инфинитива. Уп.: *О_u обећао јој је е_j о_иићи* : **О_u обећао јој_j је е_{i&j} о_иићи*. Ово је разумљива последица чињенице да је у свим случајевима подељене контроле предикат допунске клаузе облигаторно у облику плурала, тј. у облику недоступном за инфинитив.

¹⁷ Уколико се глаголи разматрани у тачкама 7–13 не реализују као тровалентни, већ као двовалентни (у конструкцијама типа Subj. + Pred + S_{Comp.}), и уколико се субјекат допунске клаузе експлицитно наводи, или је допунска клауза деагентизована, релација контроле се не успоставља: *Гувернерка је савет_овала да грађани ш_иио њре о_ии_ла_ите креди_ите у швајцарским францима.*//*Гувернерка је савет_овала да се креди_ити у швајцарским францима ш_иио њре о_ии_ла_ите.*//*О_иозиција зах_иева да њаке_и социјалних закона ш_иио њре с_иу_ити на снагу.*//*О_иозиција зах_иева да се њаке_и социјалних закона ш_иио њре усвоји.*

да + презент такође могу да буду субјекат (39), или неправи објекат у дативу (40), а контрола може да буде и заједничка (41):

- (39) а) *Милош_i је њредложио Ани; да јој_j е_i њомогне.*
 б) * *Милош_i је њредложио Ани; да јој_j е_j њомогне.*
- (40) а) *Милош_i је њредложио Ани; да му_i е_j њомогне.*
 б) * *Милош_i је њредложио Ани; да му_i е_i њомогне.*
- (41) а) *Милош_i је њредложио Ани; да е_{и&j} ошћуују.*
 б) *Милош_i је њредложио Ани; да се е_{и&j} венчају.*

8. Слично, уз неке глаголе који уз сентенцијалну добијају и објекатску допуну у облику NP_{acc}, могући контролори неексплицитног субјекта допунског клаузоида могу да буду субјекат (42), или прави објекат (43), а контрола може да буде и подељена (44):

- (42) а) *Ана_i је убедила Ивана_j; да му_j е_i њомогне.*
 б) * *Ана_i је убедила Ивана_j; да му_i е_j њомогне.*
- (43) а) *Ана_i је убедила Ивана_j; да јој_i е_j њомогне.*
 б) * *Ана_i је убедила Ивана_j; да јој_j е_i њомогне.*
- (44) а) *Ана_i је убедила Ивана_j; да е_{и&j} ошћуују.*
 б) *Ана_i је убедила Ивана_j; да се е_{и&j} њомире.*

Исти образац контроле карактеристичан је и за следеће глаголе:

- (45) *молишћи, наговарашћи, наговоришћи, њреклињашћи...*

Последње две наведене поткласе глагола изнова показују да у српском језику тип управног глагола никако није једини чинилац који одређује који ће се образац контроле реализовати, већ да кључну улогу заправо има тип ситуације/догађаја који се исказује допунском клаузом, као и међуоднос који се успоставља између ситуације исказане управном и ситуације исказане допунском клаузом.

9. Уз тровалентне глаголе типа *сћречшћи* искључена је могућност да контролор имплицитног субјекта допунске конструкције буде субјекат управног глагола. Са осталим глаголима из ове групе, *сћречшћи* се сврстава међу глаголе облигаторне објекатске контроле:

- (46) а) *Иван_i је сћречшћо Ану_j; да е_j оде.*
 б) * *Иван_i је сћречшћо Ану_j; да е_i оде.*
- (47) *обесхрабришћи, омешћи, осћавишћи, овласћшћи, њусшћи...*

10. Неки тровалентни глаголи, који се иначе у другим језицима сврставају међу глаголе облигаторне објекатске контроле, у српском језику допуштају и могућност подељене (заједничке) контроле. У

таквим реченицама (као и иначе када је реч о подељеној контроли) предикат допунске конструкције облигаторно се реализује у облику плурала:

- (48) а) *Иван_i је нај_iтерао Ану_j да е_j _iође.*
 б) * *Иван_i је нај_iтерао Ану_j да е_i _iође.*
 в) *Иван_i је нај_iтерао Ану_j да е_{u&j} _iођу.*

Уз нај_iтер_iај_i, у ову групу се сврставају и глаголи:

- (49) *чекај_iти, гонит_iти, мамит_iти, намамит_iти, нај_iтер_iај_iти, научит_iти, навесит_iти, навић_iти, охрабрит_iти, _iош_iтер_iај_iти, _iодс_iт_iцај_iти, _iримор_iај_iти, _iринудит_iти, _iрисиљава_iти, _iриволеј_iти, _iтер_iај_iти, вабит_iти...*

Ако се из управних реченица са глаголима облигаторне објекатске контроле изостави објекат, допунска конструкција реализује се у деагентизованом облику. Ово додатно показује да су денотат објекта управног глагола и денотат неексплицираног субјекта идентични, тј. да имају истог референта:

- (50) а) *Учит_iељ је _iодс_iт_iцао _iаке да _iт_iо више чит_iају.*
 б) *Учит_iељ је _iодс_iт_iцао да се _iт_iо више чит_iа.*

11. Облигаторни контролори нултог субјекта допунске конструкције могу да буду и неправи објекти реализовани у облику именичке фразе у дативу:

- (51) а) *Марко_i _iти_j је _iомогао да е_j решит_i _iроблем.*
 б) * *Марко_i _iти_j је _iомогао да е_i решит_i _iроблем.*

Исти образац контроле јавља се и уз следеће глаголе:

- (52) *брани_iти, да_iти (= до_iус_iт_iит_iти), до_iус_iт_iит_iти, дозво_iлит_iти, нало_iжит_iти, наредит_iти, обра_iит_iит_iти се, одмо_iти, одобрит_iти, одредит_iти, _iре_iус_iт_iит_iти, савет_iова_iти, сме_iт_iит_iти, забрани_iти, за_iоведит_iти.*

Слично као и код глагола из претходне подгрупе, изостављање индиректног објекта нужно доводи до деагентизације допунске конструкције:

- (53) а) *Он је савет_iовао гувернеру да заус_iтави емисију новца.*
 б) *Он је савет_iовао да се заус_iтави емисија новца.*

12. Спорадично, контролори неексплицираног субјекта допунског клаузоида могу да буду и рекцијски објекти појединих глагола, реализовани у облику одговарајућих предлошко-падежних конструкција (54а,б; 55а,б). Уз објекатску, уз ове глаголе је могућа и подељена (заједничка) контрола (54в, 55в). И тада се предикат допунске конструкције облигаторно реализује у облику плурала:

- (54) а) *Иван_i очекује од Ане_j да му е_j њомогне.*
 б) * *Иван_i очекује од Ане_j да му е_i њомогне.*
 в) *Иван_i очекује од Ане_j да е_{i&j} заједно заврше њај њосао.*
- (55) а) *Иван_i чека на Ану_j да му се е_j њридружи.*
 б) * *Иван_i чека на Ану_j да му се е_i њридружи.*
 в) *Иван_i чека на Ану_j да е_{i&j} крену.*

13. Уз неке од ових глагола, уз објекатску контролу (56а–56б) могућа је и субјекатска (56б–58б), или подељена (56в–58в) контрола:

- (56) а) *Иван_и њиражи од Ане_j да е_j му_и њомогне.*
 б) *Иван_и њиражи од Ане_j да е_и јој_j њомогне.*
 в) *Иван_и њиражи од Ане_j да е_{и,j} заједно окончају њај њосао.*
- (57) а) *Иван_и захњева од Ане_j да е_j му_и њомогне.*
 б) *Иван_и захњева од Ане_j да е_и јој_j њомогне.*
 в) *Иван_и захњева од Ане_j да е_{и,j} заједно некуд оду на одмор.*
- (58) а) *Иван_и је навалио на Ану_j да му_и се е_j њридружи.*
 б) *Иван_и је навалио на Ану_j да јој_j се е_и њридружи.*
 в) *Иван_и је навалио на Ану_j да е_{и,j} њињо њре оњињуњу.*

14. Уз прелазне глаголе кретања, односно прелазне глаголе промене позиције у простору, чије су допуне експликативне природе, облигаторни контролор неексплицираног субјекта допунске конструкције је објекат управног глагола (59а,б и 60а,б), мада је уз неке глаголе допуштена и могућност подељене контроле (60в):

- (59) а) *Бошко_i је њослао Марка_j да е_j куњи новине.*
 б) * *Бошко_i је њослао Марка_j да е_i куњи новине.*
- (60) а) *Оњац_i је одвео Милу_i у њарк да се е_i њрошења.*
 б) * *Оњац_i је одвео Милу_i у њарк да се Марко њрошења.*
 в) *Оњац_i је одвео Милу_i у њарк да се е_{и&j} њрошењају.*
- (61) *донењи, однењи, одвесњи, њомерињи, сакрињи, склонињи, слањи, сњусњи-њи, сњавињи, уњуњињи, водињи...*

Слично као и у примерима са нетранзитивним глаголима кретања (в. 5.) и за глаголе из ове групе могуће је навести примере у којима се релација облигаторне кореферентности успоставља између објекта управног предиката и директног објекта допунске конструкције:

- (62) а) *Оњац_i је одвео Ивана_i код лекара да га_i њрегледају.*
 б) * *Оњац_i је одвео Ивана_i код лекара да њрегледају Ану.*

Експлицитно присуство прономиналног директног објекта у структури допунског клаузоида такође је облигаторно:

- (63) а) *Оџац је одвео Ивана код лекара да га њрегледају.*
 б) * *Оџац је одвео Ивана код лекара да њрегледају.*

Као и код паралелне конструкције са нетранзитивним глаголима кретања, обрасци контроле који се успостављају у овом типу реченица и даље су недовољно емпиријски поткрепљени материјалом из различитих језика, а још мање су теоријски разјашњени.

* * *

Анализа језичких чињеница из савременог српског језика показује да се у сложеним реченицама са допунском клаузом уведеном комплементизатором „*да*“ успостављају многобројни и разнолики односи кореферентности између једног од аргумената управног предиката и неексплицираног субјекта (а у неким случајевима и прономиналног објекта) допунске конструкције. Могући су и јављају се различити типови контроле: облигаторна, опциона и подељена контрола. При томе се у сложеним реченицама типа I, у којима се допунска клауза уводи индикативним *да*₁-комплементизатором и у којима је употреба глаголских времена у допунској клаузи слободна, у највећем броју случајева не успоставља образац облигаторне контроле. За разлику од тога, у сложеним реченицама типа II, у којима се допунска клауза уводи модалним *да*₂-комплементизатором и у којима је употреба глаголског времена ограничена на немобилни презент (који је у неким случајевима комутабилан са инфинитивом) успостављају се различити обрасци контроле, укључујући и облигаторну.

Издвојено је четрнаест глаголских поткласа чији се чланови могу реализовати као управни предикати у сложеним реченицама типа II и описани су односи кореферентности који се у њима успостављају.

Примећује се и да у српском језику на избор аргумента који ће се појавити у функцији контролора неексплицираног субјекта допунске конструкције у значајној мери утиче и контекст, односно тип ситуације која се том допунском конструкцијом исказује. Управо ова зависност у избору контролора, која постаје изразито уочљива када се уместо инфинитива употреби конструкција *да* + презент, представља проблем за постојеће теорије контроле, пошто се све оне фокусирају на (синтаксичку или семантичку) природу глагола уз које се контрола јавља. Примери из нашег језика показују да је, уз тип управног глагола, изразито битан и тип ситуације која се исказује допунском конструкцијом, односно број и врста партиципаната

који у њој учествују, као и односи који се успостављају између денотата аргумената управног и денотата аргумената допунског глагола.

Цитирана лијерајтура

- ИВИЋ, Милка. „О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да.“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XIII/1 (1970): 43–54.
- ИВИЋ, Милка. „Проблематика српскохрватског инфинитива.“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XV/2 (1972): 115–138.
- ПИПЕР, Предраг. „Анафора у српској простој реченици.“ *Зборник Мајице српске за славистику* 2007/71–72 (2007): 261–269.
- ПОПОВИЋ, Љубомир. *Ред речи у реченици*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 1997.
- СТАНОЛЧИЋ ЖИВОЈИН, Љубомир ПОПОВИЋ. *Грамајика српског језика*. Београд: ЗУНС, 2010.
- Batišćić, Tatjana. „О аспектима вршења, извршености глаголске радње допунских предиката обилежених вршењем управног глагола.“ *Јужнословенски филолог* XXXV (1979): 65–97.
- BRESNAN, Joan. „Control and Complementation.“ Joan Bresnan (ур.). *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press, 1982, 282–390.
- GRIMSHAW, Jane. *Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
- FARKAS, Donka. „On Obligatory Control“. *Linguistics and Philosophy* 11 (1988): 27–58.
- JONES, Charles. *Purpose Clauses*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991.
- KIRBY, S., DAVIES, W. D., & DUBINSKY, S. „Up to d[eb]ate on Raising and Control, Part 1: Properties and analyses of the constructions.“ *Language and Linguistics Compass*, 4(6), (2010a): 390–400.
- KIRBY, S., DAVIES, W. D., & DUBINSKY, S. „Up to D[eb]ate on Raising and Control, Part 2: The Empirical Range of the Constructions and Research on their Acquisition.“ *Language and Linguistics Compass*, 4(6), (2010b): 401–416.
- MELVINGER, Jasna. „Infinitivna kondenzacija finalne zavisne klauze u suvremenom hrvatskom ili srpskom.“ *Zbornik radova sa Naučnog sastanka slavista u Vukove dane* 15/1 (1986): 123–131.

- MIŠKELJIN, Ivana. „Infinitival Complements in Serbian – A Generative Approach“. *Filolog* V (2012): 199–209.
- MOSKOVLEVIĆ, Jasmina. „Control Verbs in Serbo-Croatian.“ Rad izložen na *Workshop on Parametric Variation and Grammar Specification*, Center for Cognitive Science, University of Edinburgh, Edinburgh.
- PROGOVAC, Ljiljana. „Locality of subjunctive-like complements in Serbo-Croatian.“ *Journal of Slavic Linguistics* 1, (1993): 116–144.
- WILLIAMS, Edwin. *Thematic Structure in Syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1995.
- ZEC, Draga. „On Obligatory Control in Clausal Complements.“ Masayo Iida, Stephen Wechsler, Draga Zec (yp.). *Working Papers in Grammatical Theory and Discourse Structure*. Stanford, CA: CSLI, 1987, 139–168.

Јасмина Д. Московлевич Попович

КОРЕФЕРЕНТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СЛОЖНОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ С ИЗЪЯСНИТЕЛЬНОЙ ПРИДАТОЧНОЙ ЧАСТЬЮ

Резюме

В работе анализируются кореферентные отношения (контроль, контролируемость), в которые вступают один из аргументов предиката главного предложения и невыраженный субъект изъяснительного придаточного в рамках сложноподчиненного предложения с союзом «да». В современном сербском языке осуществляются различные типы контроля: обязательный, необязательный и разделенный. Приводятся различные подклассы глаголов, которые могут употребляться в качестве главных предикатов в сложных предложениях с изъяснительной придаточной частью и описываются кореферентные отношения, в которые они вступают. В работе показано, что в сербском языке, кроме типа глагола в предикате главного предложения, на выбор контролера невыраженного субъекта изъяснительного придаточного в значительной мере влияют еще и тип ситуации, выраженной изъяснительной конструкцией, а также отношения между ситуациями/событиями, выраженными главным и придаточным изъяснительным предложениями.

Ключевые слова: изъяснительное предложение, невыраженный субъект, кореферентность; контроль субъекта, контроль объекта; обязательный, необязательный, разделенный контроль.

Jasmina D. Moskovljević Popović

COREFERENCE RELATIONS IN COMPLEX
SENTENCE WITH A COMPLEMENT CLAUSE

Summary

The main purpose of this paper is to analyze different coreference relations which can be established in a complex sentence between one of the arguments of the matrix clause and the understood/implicit subject of the complement clause introduced by the complementizer “*da*”. Various patterns of control relations which are present in contemporary Serbian – obligatory, non-obligatory, and shared control – have been enumerated and exemplified. Different types of constructions and different classes of verbs which introduce (or may introduce) control relations have been identified and patterns of control instantiated by them have been described. It has been argued that the analysis of the Serbian data indicates that a type of the matrix predicate is not the only factor which determines the control relations established in a complex sentence, but that a type of situation/event described in the complement clause, as well as the relationship between the events denoted by the matrix and the complement clauses have their influence too.

Keywords: complement clause, understood/implicit subject; coreference relations; obligatory, non-obligatory, shared control.